

Bálint Angelika

Sztrájk a lakhatásért

A 20. század eleji fővárosi lakáskrizis kezelésének kérdései a Hétház példáján

A 19. század második felében létrejött modern nagyvárosok egyik legsúlyosabb társadalmi problémája a lakáshelyzet megoldatlansága volt. A lakbér megfizetésének nehézségei következtében kialakult al- és ágybérleti rendszerből fakadó zsúfoltság és létbizonytalanság több helyen vezetett a lakók különféle tiltakozásához. New Yorkban az 1890-es évektől többször is sor került lakósztrájkra, Buenos Airesben 1906-ban meglehetősen kiterjedt és jól szervezett tiltakozás alakult ki, de más nagyvárosokban is voltak kisebb-nagyobb megmozdulások.¹

Az Osztrák–Magyar Monarchia két fővárosában szintén hasonló folyamatok zajlottak le, Budapesten 1907 és 1911 között került sor bérlősztrájkokra. A fizetésképtelenség miatt kilakoltatott bérlők a méltatlannak érzett áremelés és eljárás miatt először bojkottal tiltakoztak: 1907-ben a bojkott alá vett házakban a lakbérharcok szervezői a lakáskeresőket plakátok, újságcikkek formájában szólították fel a megüresedett ingatlanok elkerülésére. A következő években a passzív tiltakozást aktív, több esetben is erőszakos fellépés váltotta fel. 1909-ben a tiltakozás formája már változott, ekkor már erőszakos események is történtek: azokban a házakban, ahol sztrájkra került sor, arra is akadt példa, hogy a bérlők megrohmozták az épületeket.² A bérlők és a tulajdonosok közötti konfliktus az ezt követő évben csúcsozott ki, 1910 és 1911 tavasza között 223 házban volt lakósztrájk, azaz a lakók valamilyen közös tiltakozó fellépése.³ Bécsben is hasonló folyamatok zajlottak le. 1910-ben és 1911-ben itt is megindultak a bérlősztrájkok és tüntetések, a konfliktus azonban nem volt annyira éles, mint a magyar fővárosban.⁴

Jelen tanulmány a lakósztrájkok tetőzésének időszakára fókuszál, az 1910-es évek eseményeit pedig a Hétház példáján követi nyomon. A napisajtó és a rendőrség tudósításai alapján igyekszik megmutatni, mi is történt ebben az időszakban a házak környékén. A *Népszava* részletekbe menően számolt be a bojkott állásáról, a hírközlés a hatóságok, a háztulajdonosok és a bérlők viszonyának ideológiai elemzésével párosult. A széles olvasókörrrel rendelkező politikai napilapok – mint a *Budapesti Hírlap* vagy a *Pesti Napló* – egy-egy kiemelt fordulatról tudósítottak. A sztrájkok idején a házak egyikének lakója volt Kassák Lajos, aki

¹ DeFilippis 2012: 473–477.

² Vörös 1978: 683; Gyáni 1992: 89–90.

³ Gyáni 1992: 91.

⁴ Melinz–Zimmermann 1994: 47.

Egy ember élete című memoárjában és *Angyalföld* című regényében saját élményeit, tapasztalatait formálta történetté. A Hétház az Egyesült Fővárosi Takarékpénztár tulajdonában állt, így az események megértéséhez fontos lenne a tulajdonos intézmény nézőpontjának ismerete is, sajnos azonban nem sikerült erre vonatkozó dokumentáció nyomára bukkanni.

Az eset kapcsán a lakhatási válság ügye reflektorfénybe került, összetett diszkurzus alakult ki a téma, illetve annak különböző aspektusai, úgy mint az elégtelen lakáskörülmények, a zsúfoltság, a kilakoltatás veszélye és a megfizethetőség kérdése körül. Az események elemzése rámutat a hajléktalan fogalmának jelentésbeli összetettségére, az egyes élethelyzetek közötti átfedésekre. A „hajléktalan” szó meghatározása napjainkban sem egyértelmű, nem egy jól körülhatárolható társadalmi csoportot jelöl, hanem többféle, egymással átfedésben levő élethelyzetet. Míg a köznyelvben általában kifejezetten azokra a személyekre használják, akik az utcán élnek, addig az emberi jogokkal foglalkozó szakemberek és nemzetközi szervezetek által kidolgozott definíció a probléma tágabb aspektusaira is felhívja a figyelmet: magába foglalja többek között az elégtelen lakáskörülményeket, a zsúfoltságot, a kilakoltatás veszélyét és a megfizethetőség kérdését is.⁵ A 19–20. század fordulóján még kevésbé volt jól körülhatárolt a fogalomhasználat, a tudósítások és a felmérések a hajléktalan mellett általában az „ágyrajáró”, „pincelakó” vagy „kilakoltatott” kifejezéseket használták a lakhatási gondokkal küzdő személyekre. A „hajléktalan” és „csavargó” jelzőket szintén alkalmazták, míg az előbbi fogalom alatt a dolgozó, ám a bizonytalan kereset miatt a lakbért megfizetni nem tudó személyeket is értették, az utóbbi kifejezéssel a munka nélkül, közterületeken tengődő, gyakran kolduló személyeket illették.⁶ A Hétház ügye azért is lényeges, mert valamennyi jelzett problémakört magába foglalja, a tudósítások tanulmányozása során a lakáskrízis többféle aspektusa is kirajzolódik: a lakáskörülmények elégtelensége (zsúfoltság, a lakások rossz fizikai állapota), a bérlők labilis helyzete (béremelések esetén fizetéseképtelenség) és az utcán, közterületen élés is megjelenik, így az eset az egyes élethelyzetek közötti összefüggésekre is rámutat.

A sztrájkok során a lakásválsággal küzdő emberek nem helyzetük passzív elszenvedőiként jelentek meg, hanem cselekvő közösségként léptek fel. A Hétház ügyének tanulmányozása így nemcsak arra mutat rá, miképp viszonyultak a korabeli politikusok, illetve újságírók a kérdéskörhöz, hanem az érintettek mozgásterét is vizsgálható. A tanulmány a Hétház lakóinak történetén keresztül azt elemezi, miképp formálódtak az itt lakó bérlők közösséggé annak érdekében, hogy megőrizték otthonaikat, és hogy miképp próbálták meg stabilizálni lakáshelyzetüket.

A Hétház ügye egyúttal politikai és közbiztonsági kérdésként is eszkalálódott. Természetesen nem véletlen, hogy a *Népszava* tudósított a legsűrűbben az

⁵ A kérdéshez lásd Udvarhelyi 2014: 23–31; Györi 2005.

⁶ Vö. Bálint 2014: 88–98.

eseményekről, a lakásügyet a Szociáldemokrata Párt is a zászlajára tűzte. A napilapokban megjelent tudósítások és a rendőrségi jelentések vizsgálata arra keres választ, hogyan változott a végül hajléktalanná vált személyek megítélése, milyen hatások révén fordult át a kezdeti együttérzés a kriminalizálás irányába, illetve hogy miképp öltött a lakósztrájk ügye politikai színezetet.

A HÉTHÁZ

A Budapesten 1910 és 1911 tavasza között zajló több mint kétszáz sztrájk közül a hétházbeli események váltak ikonikussá. Ennek több oka is lehet, melyek a lakómozgalom részletesebb elemzése során rajzolódnak majd ki. Az események részletezése előtt azonban érdemes kitérni a helyszín megismerésére is: hogyan nézett ki a Hétháznak nevezett bérházegyüttes, és milyen életkörülmények uralkodtak a lakásaiban?

Az épülettömb, ahogy ragadványneve is mutatja, hét épületet foglalt magába, amelyek Angyalföldön, a külső Váci út, az Árbócz utca, a Visegrádi utca és a Zsilip utca által határolt területen álltak. Egészen pontosan a Váci út 112. és 114., az Árbócz utca 4., illetve a Visegrádi utca 111., 113., 115. és 117. számú házakat jelentette. A területet 1882-ben vásárolta meg Ehrlich Emánuel (Manó) a fővárostól: ekkor még szántóföld volt, azonban a környéken megépülő gyárak miatt a telek jó befektetésnek bizonyult. Ehrlich eredetileg földszintes lakásokat készült építeni, terveit jóvá is hagyták, de nincs nyoma annak, hogy ezek milyen formában valósultak meg.⁷ Sokatmondó azonban a környék szempontjából, hogy többször is engedélyeztetni próbálta egy út kialakítását az ingatlan mellett, ezt azonban visszautasították.⁸ Ez már csak azért is ellentmondásos, mert valamennyi érintett telek tulajdonlapján kikötésként szerepelt, hogy a mindenkori tulajdonos köteles majd a fővárosi tanács felhívására feltölteni és járhatóvá tenni az utat.⁹ Ehrlich 1894-ben eladta az ingatlanokat Freiberger Dávid építési vállalkozónak.

Freiberger Dávid 1895-ben kétemeletes házak terveit nyújtotta be engedélyezésre, melyeket a közben elkészült útépítés miatt módosítani kellett: a megemelt utcaszint miatt az eredeti földszint pincévé degradálódott, ezáltal elvesztette a lakhatási funkcióját. Az utcaszint megemelése miatti változásokra vonatkozó kitélt már a fenn említett, 1894. évi tulajdonváltás alkalmával is rögzítették az ingatlanok tulajdonlapján.¹⁰ Freiberger tehát számíthatott az átalakításra. A vállalkozó még ebben az évben új, immár háromemeletes házak tervére kért és kapott engedélyt, így pótolva a kieső szinteket, az építkezés már ezek

⁷ *Az Építési Ipar* 1882. november 26. 342. és *Az Építési Ipar* 1882. május 21. 171.

⁸ *Fővárosi Közlöny* 1894. december 21. 4.

⁹ BFL XV.37.c. hrsz: 25760, 25761, 25763, 25764, 25765, 25766, 25767.

¹⁰ BFL XV.37.c. hrsz: 25760, 25761, 25763, 25764, 25765, 25766, 25767.

szerint kezdődött meg.¹¹ A pinceszintet is igyekezett hasznosítani: a Váci út 112.-ben pékműhelyet alakított ki, de a többi épület esetében is műhelyként jelölte meg ezeket a helyiségeket – a fent említett kikötés ellenére is. Ennek a szintnek a tényleges használati módjáról azonban csak közvetett adatok állnak rendelkezésre, Hollósy B. Sándor Hétházzal foglalkozó helytörténeti kutatásai szerint ezekben is éltek családok, a pékség mellett pedig mosoda működött.¹²

A Freiburger által épített bérház kifejezetten bérkaszárnnyának épült: a korabeli, zömében még földszintes munkáslakások között a többemeletes házak új jelenségnek számítottak, építésük az 1900-as évek elején terjedt el, különösen Angyalföld, külső Ferencváros és Józsefváros városképét határozták meg.¹³ Az átlagosan körülbelül 16-20 négyzetméteres szobákba a gangról nyíló konyhán át lehetett bejutni, a mellékhelyiségeket szintenként alakították ki. A bérházak elhelyezéséből látszik, hogy a telektömb maximális kihasználására törekedtek: a Visegrádi utca felőli oldalon négy zárt udvaros beépítésben kialakított ház épült szorosan egymás mellé, amikhez hátulról U alakú tömböket tapasztottak, tömbönként 48 lakással.¹⁴ Az elrendezés miatt a lakások legnagyobb része feltehetőleg sötét, nehezen szellőztethető volt.

A bérháztömb a megépülés után néhány évvel új tulajdonoshoz került: 1902-ben az épületeket elárverezték. Az új tulajdonos az Egyesült Fővárosi Takarékpénztár lett, és ezé a pénztáraté volt a tömb az 1910-es lakoszájtkok ideje alatt is.¹⁵ A lakbérmozgalmak esetében általában visszatérő motívum, hogy a lakók az épületek rossz állapotával (is) indokolják a lakbér megfizetésének elmaradását. Azt, hogy a Hétház állapota az eltelt években mennyire romlott, nehéz megállapítani, mint ahogy arra is csak közvetett forrásokból következtethetünk, hogy hányan és milyen körülmények között laktak itt. A sajtóban megjelent becslések szerint a házaknak összesen körülbelül 480 lakója volt. Amennyiben ez a szám a Hétház összes épülettömbjére vonatkozik, úgy az egyes tömbökben 68-70 ember lakhatott, ami a fenn említett 48 lakásra leosztva nem utal zsúfoltságra. Az adat így feltehetőleg a hivatalosan is számontartott bérlőkre vonatkozott, az ágyrajárókat nem foglalta magába. A Budapesti Hírlap értesülései szerint 8-10 lakó élt egy lakásban.¹⁶ Mivel az ágyrajárók nem kerültek bele a lakójegyzékbe, ezt az adatot nehéz ellenőrizni, de az sem kizárt, hogy a helyzet súlyosságának érdekében az újságírók felfelé kerekítették a számokat. Még ha ebből kifolyólag pontos adatok nem is állnak rendelkezésünkre, a tudósítások egyértelműen utalnak az al- és ágybérlői rendszer jelenlétére.

Az al- és ágybérlési rendszer ekkor már elterjedt gyakorlatnak számított, az egyre magasabb lakbéreket sokan csak így tudták kifizetni. Budapest Székesfő-

¹¹ BFL XV.17.d.329. hrsz: 25760, 25761, 25763, 25764, 25765, 25766.

¹² Hollósy 2000: 14.

¹³ Gyáni 1992: 63.

¹⁴ BFL XV.17.d.329. hrsz: 25766.

¹⁵ BFL XV.37.c. hrsz: 25760, 25761, 25763, 25764, 25765, 25766, 25767.

¹⁶ *Budapesti Hírlap* 1910. november 29. 12.

város Statisztikai Hivatalának adatai szerint ez a fajta meglehetősen bizonytalan bérleti forma 1900-ban több mint 85 000 embert érintett a fővárosban, számuk 1910-re már 127 000 fölé emelkedett (a város lakosságának 14,5%-a).¹⁷ Az al- és ágybérlők lakásonkénti tényleges számát ezekből nehéz meghatározni, hiszen körükben magas volt a fluktuáció, a lakcímjegyzékekbe nem kerültek bele, másrészt ezek a gyakran túlszűfolt lakások szabályellenesek is voltak – amennyiben a hatóságok tudomást szereztek volna arról, hogy hányan laknak egy szobában, az akár a lakás teljes kiürítését is maga után vonhatta volna.¹⁸ Még ha egzakt számokat nem is lehet megállapítani, az 1910-ben kirobbanó konfliktus önmagában is jól jelzi a feszültség mértékét.

A KONFLIKTUS KEZDETEI ÉS KIÉLEZŐDÉSE

1910 májusában a napilapok a Hétház lakóinak ügyében tartott bírósági tárgyalásról tájékoztattak.¹⁹ A tulajdonos 37 személy esetében kérte a hatóságokat a kilakoltatás végrehajtására. Az indoklásban a bérleti díj megfizetésének elmaradásán túl a lázítás vádja is szerepelt, azaz az épület többi lakójának biztatása a fizetés megtagadására. A lakók ellen „magánosok elleni erőszak”, továbbá az ingatlan megrongálása vádjával zajlott eljárás.

A bérlők és a háziúr közötti konfliktus néhány héttel korábban kezdődött. A rendőrség jelentése szerint a házakba beköltöző új lakók magasabb lakbért fizettek, mint a hosszabb ideje ott élő albérlők. A tulajdonos a következő házbérfizetés napján, május elsején a régebbi bérlők hátrányára egységesítette a díjakat, és ez az emelés váltotta ki a lakók tiltakozását.²⁰ Az emelés tényleges időpontjáról és mértékéről nem állnak rendelkezésre egyértelmű információk. A *Népszava* március 19-én tudósított a lakberek 4-5 koronával történő megemelésének tervezetéről, bár az nem derült ki, hogy mire alapozták ezt a feltételezést.²¹ Az *Újság* című lap április 29-én egykoronás emelésről adott hírt,²² a rendőrség által készített, szociális ügyekről tudósító összegzés szintén átlagosan egy koronás drágulást említett.²³ A *Pesti Napló* tudósítása szerint nem egy konkrét emelési terv került elő, hanem a lakók szerettek volna egy írásos szerződést kötni arról, hogy a tulajdonos nem fogja emelni a bérleti díjat.²⁴ Kérésüket visszautasították, a *Népszava* valószínűleg ezt értelmezte emelési szándékként. A Hétház lakói

¹⁷ *Budapest Székesfőváros statisztikai és közigazgatási évkönyve*. XI. évfolyam 1910–1912. 24. sz. táblázat.

¹⁸ Az 1885-ben elfogadott lakásügyi szabályrendelet értelmében.

¹⁹ *Budapesti Hírlap* 1910. május 15. 12; *Pesti Hírlap* 1910. május 18. 14; *Pesti Napló* 1910. május 15. 12; *Népszava* 1910. május 8. 5.

²⁰ *A Budapesti Fő- és Székvárosi Magyar Királyi Rendőrség működése* 1910. 45.

²¹ *Népszava* 1910. március 19. 7.

²² *Az Újság* 1910. április 29. 8.

²³ *A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1910. évben*.

²⁴ *Pesti Napló* 1910. április 30. 13.

a „házbérúzsora” megvitatása céljából nyilvános gyűlést szerveztek, melyre a Váci út 31. szám alatt található Concordia étteremben került sor.²⁵ A gyűlés részleteiről nem szól beszámoló, a rendőrség éves jelentése tudósít a lakók követeléseiről: a korábbi lakbérek visszaállítása és a kilakoltatások visszavonása mellett garanciát kértek arra, hogy a következő két évben nem fog emelkedni a bérleti díj, továbbá követelték a tulajdonos kiszolgálóinak tartott házmesterek elbocsátását. A Hétház lakóinak korábban már sikerült hasonló célkitűzéseket elérniük: 1908 áprilisában a háztömbben szervezett tüntetéssel kollektív szerződést harcoltak ki, amelyben a tulajdonos ígéretet tett arra, hogy egy évig nem emeli meg a béreket.²⁶

1910 áprilisában a lakók bizottság útján tárgyaltak a Takarékpénztár képviselőivel, a küldöttségnek azonban ezúttal nem sikerült egyezséget kötnie. A konfliktus tovább éleződött, a szervezők közül négy ember bérletét felmondták. A *Népszava* hírei szerint ekkor kezdődött a tüntetés: „Estéről estére több százan összeálltak és óriási zajt csapva, udvarról udvarra járva tüntettek a bank ellen [...]”.²⁷ A tudósítás szerint április 9-én a bank igazgatója személyesen jelent meg a Hétházban, és visszavonta a fölmondást. Az igazgatóság a lakbérek emeléséhez ragaszkodott, néhány nappal később azonban csökkentette annak mértékét. A rendőrség jelentése szerint az igazgatóság ezen kijelentését a szervezők félreértették vagy szándékosan félreértelmezték, ugyanis a Takarékpénztár közleménye arra utalt, hogy az emelés átlagosan egy korona lesz. A *Népszava* hasábjain „Győztek a lakók” címmel megjelent hír a szervezkedés sikerességét hangsúlyozza, melynek kiemelt eredménye a házmesterek bocsánatkérő nyilatkozata.²⁸ Az április 19-én tartott gyűlésről szóló tudósítás szerint a lakókat arról tájékoztatták, hogy a bérleti díj körülbelül csak egy koronával fog emelkedni, a következő két évben nem lesz béremelés, a házon szükséges javításokat pedig hamarosan megkezdik. A lakók azonban nem elégedtek meg az eredményekkel, az emelés előtti lakbéreket is sokallták, a drágítás tervének teljes körű visszavonását követelték. Ellenkező esetben a lakbérfizetés megtagadását helyezték kilátásba. A megegyezést tovább hátráltatta, hogy az igazgatóság a szóban megígért engedményeket nem volt hajlandó írásba foglalni. A rendőrség jelentése szerint a Takarékpénztár egy képviselője április végén újra személyesen kereste fel a Hétházat. Az épületek udvarán összehívta a lakókat, és kijelentette, hogy visszavonja az lakbérek felemelését. Három házban meghallgatták őt, a negyedikben azonban a lakók kiabálni kezdtek, amikor megjelent, és csak abban az esetben voltak hajlandók szóba állni vele, ha a lakók által választott bizalmi férfiakhoz intézi a beszédét.²⁹ Megegyezésre nem került sor, a Hétházban heteken át folytatták

²⁵ *Népszava* 1910. március 19. 7.

²⁶ Sipos 2014: 50.

²⁷ *Népszava* 1910. április 10. 7.

²⁸ *Népszava* 1910. április 15. 7.

²⁹ *A Budapesti Fő- és Székvárosi Magyar Királyi Rendőrség működése 1910.* 46.

a zajos tüntetést, a tulajdonos végül kilakoltatási keresetet adott be a szervezők ellen.

A Hétház lakóinak ügye a már említett május 19-i bírósági tárgyalás napján kapott nagyobb figyelmet, ugyanis a beidéztet vádlottakkal közösséget vállalva megjelentek a ház lakói is. Mintegy négyszáz ember vonult fel a bíróságon, férfiak, nők és gyerekek egyaránt részt vettek a demonstrációban. Tiltakozó táblákat készítettek „A Hétház kiuzsorázott lakói” felirattal.³⁰ A tömeg bezsúfolódott a Hold utcai bíróság épületébe, a rend fenntartása végett tizenkét gyalogos rendőrt is kivezényeltek a helyszínre, de végül nem volt szükség aktív közbelépésükre. A tárgyaláson a bíróság nyolc lakót kötelezett kiköltözésre.³¹ A tiltakozások azonban itt nem értek véget, Sándor Pál, az V. kerület országgyűlési képviselője és Pongrácz Jenő ügyvéd közvetítésével még a tárgyalás napján, május 19-én újraindult az egyezkedés a Hétház bizalmi emberei és a Takarékpénztár igazgatója között. A következő napon sikerült megállapodásra jutni: a május 20-án aláírt egyezmény értelmében az igazgatóság visszavonta a lakbéremelést, visszaállítva az 1910. április havi árakat. Megígérték, hogy a következő két évben nem kezdeményeznek újabb emelést. A szerződésbe belefoglalták, hogy a pontosan fizető és a házbérszabályzatot betartó lakók bérletét nem mondják fel (tehát a bizalmi férfiakat nem büntetik felmondással a sztrájkszervezésért), felfüggesztik a folyamatban lévő kilakoltatásokat, az összes korábbi felmondást visszavonják. Kötelezettséget vállaltak a ház felújítására, illetve a házmesterek visszaéléseinek megakadályozására is.³²

A megegyezés megkötése és ennek írásba foglalása megnyugtatta a kedélyeket, a *Népszava* következő Hétházról szóló tudósítása a lakók táncpalotájával és kabaré-előadással összekötött zenés mulatságáról számol be.³³ Az elkövetkező hónapokban újabb összetűzésre nem került sor, a konfliktus csak szeptember elejére élesedett ki újra, amikor a Takarékpénztár hat lakó szerződését felmondta. A felmondás oka valószínűleg összefüggött az augusztus 1-jei házbérnegyeddel, a lakók feltehetően ekkor is megtagadták a fizetést, vagy nem rendezték korábbi hátralékaikat. A negyedéves felmondás alá eső lakások esetében ezen a napon volt lehetőségük a tulajdonosnak a lakbér felemelésére, továbbá ez volt a bérleti díj kifizetésének napja is.³⁴ A *Népszava* október 12-i számában arra is tesz utalást, hogy néhány lakó megvert egy a házban élő asszonyt (akit a cikkben provokatorként tüntettek fel, így fel is mentették az elkövetőket az erőszak vádjától), ami újabb kilakoltatásokhoz vezetett.³⁵ A támadás időpontját a tudósításból nehéz megállapítani, így nem tudjuk, hogy ez volt-e a konfliktus kiváltó oka,

³⁰ *Budapesti Hírlap* 1910. május 20. 13.

³¹ *Pesti Hírlap* 1910. május 20. 16.

³² *Népszava* 1910. május 21. 5.

³³ *Népszava* 1910. május 24. 10.

³⁴ *Lakásbérleti szabályrendelet* 1909. 7. §.

³⁵ *Népszava* 1910. október 12. 9.

vagy már a kilakoltatások megkezdése után történt-e az összetűzés, ami olajat öntött a tűzre.

A felmondás ellen az érintettek tiltakoztak, a Takarékpénztárral kötött egyezsége hivatkoztak, mely szerint két évig nem mondható fel a lakók bérleménye. A fentiekben idézett szerződés azonban a kilakoltatási moratóriumot a pontos fizetés és a házsabályzat betartásának feltételéhez kötötte. Az 1909-től hatályos lakásbérleti szabályrendelet szerint ez utóbbi kikötés nem szolgálhatott jogalapul, a házirend megszegése miatt nem volt jogosult a tulajdonos felmondani az albérlőnek.³⁶ A konfliktust a lakók nem csupán jogi eszközökkel kezelték: szeptember 13-án a Váci út 112. szám alatti házat ismét bojkott alá helyezték.

Az újfent bíróság elé kerülő ügyben végül hat lakó kilakoltatásáról határoztak, az érintettek azonban nem távoztak, hanem a szomszédos lakásokba költöztek át. A határozat kimondása után bútoraikat is a ház többi lakásában szétosztva tárolták, egyedül az ágyakat hagyták korábbi bérleményeikben, ezzel is akadályozva az esetlegesen újonnan érkező bérlők beköltözését az ingatlanokba.³⁷ A bútorok elszállítása lényeges aspektus, ugyanis ezeket a házmester lefoglalhatta volna az elmaradt lakbér fejében. A konfliktus az őszy folyamán tovább húzódott. A tulajdonos egyre többször fordult a kilakoltatások ügyében a bírósághoz, azonban továbbra sem tudták végrehajtani a költöztetést. A lakók az új bérlők érkezését is megakadályozták. Aki a bojkottfelszólítások ellenére megpróbált beköltözni a Hétház valamelyikébe, azt vagy rábeszéléssel, vagy erőszakkal térítették el céljától.³⁸

1910 őszyére a többszöri tárgyalás során már kialakult egyfajta stratégia: a lakók az egyes felmondási eseteket is az egész közösség ügyének tekintették, közösen álltak ellen a kilakoltatásoknak, az érintetteket szükség esetén befogadták saját lakásaikba. A védekezési stratégiák mellett a lakbérmozgalom rítusai is kialakultak.

BOJKOTT, SZTRÁJK, MACSKAZENE

A Hétház lakói akcióinak leírása során a bojkott, sztrájk, mozgalom szavakat szinonimaként használták, a *Népszava* a harchoz és a forradalomhoz kapcsolódó kifejezésekkel egészítette ki a terminológiát. Az egyes eseményeket épp ezért nehéz fogalmi szinten elhatárolni egymástól. A bojkott során kezdetben a lakáskeresőket arra szólították fel, hogy ne vegyenek ki az épülettömbben lakást, később a bérleti díj kifizetésének megtagadását értették a fogalom alatt. A sztrájkot az ellenállás általánosabb értelmű kifejezésére használták.³⁹

³⁶ *Lakásbérleti szabályrendelet* 1909. 2. § e.

³⁷ *Népszava* 1910. szeptember 16. 8.

³⁸ *Pesti Napló* 1910. november 1. 12.

³⁹ Például: „Még mindig tart a Hétház lakóinak sztrájkja”. *Pesti Napló* 1910. december 2. 13.

A lakók a tiltakozásukat egyéb formában is kifejezték, a házakban karneválhangulat alakult ki, macskazenét rendeztek: kivonultak az udvarokra, ahol edényeket, pléhdarabokat zörgettek, sípoltak, füttyültek. „A lakók az udvaron macskazenét rendeztek, ablakaikat kivilágították, földökkel és tepsikkel fülsiketítő zajt csaptak, míg a rendőrség szét nem oszlatta őket.”⁴⁰

A macskazene és a házak feldíszítése, kivilágítása más épületekben is része volt a bérlők tiltakozásának. A Levente utcában a háziúr és a felsége szalmából készült mását akasztották fel az udvar közepére. A tüntető lakók számára a háziúr mellett a házmester is a közös ellenségkép része volt, hiszen olyan népszerűtlen intézkedések tartoztak feladatkörébe, mint a házbérek beszedése, illetve a felmondások kézbesítése. Másrészt a Hétház esetében a tulajdonos mint „ellenfél” sokkal kevésbé volt a hétköznapi tapasztalat része: a Takarékpénztár nem egy személy, hanem egy elvont intézmény, amely tisztviselők és küldöttek útján kommunikál. A lakók haragja és macskazenéje a szomszédságukban élő, nagyon is elérhető és ismert, egyébként sem kedvelt házmesterek felé irányult. A Hétházban a házmestert a tüntetés kezdetekor „társadalmi bojkott” alá helyezték, ami túlment a passzív ellenálláson: záptojással dobálták meg, nem engedték be a házba, az ellentét több esetben a rendőrség beavatkozását is szükségessé tette.⁴¹

A házakban a macskazene és a bojkott nem spontán módon kezdődött, „agitációs körutak” és gyűlések előzték meg, melyeken a lakáskrisis ügyét az élelmi-szerek drágasága, az alacsony munkabérek és rossz életkörülmények vonatkozásában tárgyalták. A sztrájkok szervezői körutakon buzdították a lakókat:

„Házról házra jártunk, Silberstein szónokolt, a férfiak az udvar közepén álltak, és munkásdalokat énekeltek, az asszonyok főzőkanalakkal, rossz fazekakkal, ócska pléhdarabokkal siketítő lármát csaptak a folyosókon.”⁴²

A macskazene és az egyéb, népi kultúrából származó szimbolikus aktusok, mint a szalmabábu jelképes felakasztása, utal a népi kultúrából származó rítusok továbbélésére városi környezetben.⁴³ Érdekes kérdés, hogy miképp keverednek ezek a szokások a nagyipari keretek között kialakult munkáskultúrával, mennyiben hasonlít a lakbérsztrájk egy munkahelyi sztrájkra.

Ebből a szempontból a sztrájkok megszervezését érdemes vizsgálat alá venni. Sokatmondó a bizalmi férfiak jelenléte. Ez az intézmény, akárcsak a munkahelyi sztrájkok esetén, a bérlők érdekképviseleti rendszerének alapja volt. Az egyes házak lakói választás útján jelölték ki őket a lakóközösség ügyeinek intézésére. A lakók követelésesei között rendszerint visszatérő elem a házmester elbocsátásának szorgalmazása, helyette a bizalmi férfiak rendszerének elismerése. A bizalmi

⁴⁰ *Budapesti Hírlap* 1910. május 17. 13.

⁴¹ *Népszava* 1910. május 8. 7.

⁴² Kassák 1983: 533.

⁴³ A macskazenét megsegélyezésre alkalmazták, általában valamilyen házassággal kapcsolatos normaszegés büntetéseképp. Tárkány Szücs 1980.

férfiak képviselték a lakókat a tárgyalásokon, jellemzően a bojkottok szervezői is ők voltak.⁴⁴ A tulajdonosok érdekeit képviselve a rendőrség gyakran az ő kila-
koltatásukra tett kísérletet abban a reményben, hogy ezzel véget vethet az immár
hónapok óta tartó kaotikus helyzetnek.

Mindez felveti a kérdést, hogy vajon mennyiben függ össze a lakósztrájkok megszervezése a munkásság szakszervezeti mozgalmával, illetve a Szociáldemok-
rata Párt tevékenységével. Ennek megállapításában segítene a lakók foglalkozá-
sának, státuszának ismerete. A Hétház épületeiben lakók jelentős része azonban
a bevezetőben említett okok miatt nem szerepel a név- és laci címjegyzékben,
a feltételezhetően csaknem 500 bérlő közül 120-at sikerült azonosítani, az ágyra-
járókról pedig semmilyen kvantifikálható adat nem áll rendelkezésre.⁴⁵ Közülük
meglehetősen kevés, húsz körüli azok száma, akik az ipari munkásság körébe
sorolhatók. Többen közülük kisiparosok – cipészek, szobafestők, szabók, bor-
bélyok (habár elképzelhető, hogy csak a szakképzettségük alapján nevezték meg
őket) –, illetve kiskereskedők: dohányárusok, kávé-, illetve pálinkamérésből élők.
Találunk köztük özvegy magánzónóket (ebben az esetben a legbizonytalanabb
foglalkozás meghatározása), varrónóket, illetve fodrásznóket is. Ezekből az ada-
tokból nem derül ki egyértelműen, hogy ők alkalmazásban álltak-e, és ha igen,
akkor hol. A lista hiányossága miatt foglalkozásszerkezeti statisztika összeállítása
meglehetősen félrevezető lenne. Érdeemes figyelembe venni azt is, hogy feltehe-
tően éppen a gyárakban dolgozó napszamosok voltak azok, akik bizonytalan
jövedelmük miatt ágybérlőként voltak jelen a lakásokban, így nem kerültek be
a hivatalos jegyzékekbe. Mivel pontos lista nem áll rendelkezésre, a szakszervezeti
tagság tekintetben is csak becslésekből lehet kiindulni. Kassák Lajos 1960-ban
egy interjú során beszélt a sztrájkban részt vevő munkásokról: „15%-a szerve-
zett munkás volt, 85%-a nem. Mégis, amikor a sztrájkot kimondták, minden
asszony és gyerek részt vett benne, és szembeszállt a rendőrséggel.”⁴⁶ Kassák értel-
mezésében a szakszervezeten belül és kívül álló munkások között nem volt lényeg-
es különbség, mindenesetre a bizalmi férfiak jelenléte a szakszervezeti mód-
szerek adaptálására utal, ami azt feltételezi, hogy kellett, hogy legyenek a lakók
között olyanok, akik ismerték ezt a kultúrát, és elég befolyásuk volt a házban
ahhoz, hogy ennek a tudásnak a birtokában tüntetéseket szervezzenek.

Mindez egy újabb kérdést is felvet, mégpedig azt, hogy kik is vállaltak sze-
repet ebben a konfliktusban, kik voltak az események aktorai. Erre nem teljesen
egyértelmű a válasz. Eleve nehéz megállapítani, hogy a gyakorlatban hogyan kez-
dődött a lakbérfizetés megtagadása: vajon az ágybérlők és albérlők fizetékép-
telensége indította el a reakciót, vagy a főbérlők tagadták meg a házmesternek
a pénz átadását? Ebből a szempontból fontos a nők szerepe is: a lakómozgal-
mak a legtöbb esetben női kezdeményezésre indultak, ami összefügg azzal, hogy
a lakás-otthon kérdése egy olyan terület volt, amelynek keretei között elfogadott

⁴⁴ Gyáni 1992: 89.

⁴⁵ *Budapesti cím- és lakásjegyzék* 1910.

⁴⁶ Ständeisky 2007: 260.

volt, ha véleményt nyilvánítottak, aktív cselekvőként lépek fel.⁴⁷ A lakbérmozgalomban ráadásul nem feltétlenül csak háziasszonyok vettek részt: 1922-ben Mexikóvárosban például prostituáltak kezdeményezésére bontakozott ki egy nagyobb mozgalom.⁴⁸ Kassák Lajos fentiekben idézett visszaemlékezése is utal a nők aktív szerepére, a sajtótudósításokban is gyakran szerepelnek, megítélésükről a későbbiekben részletesebben is esik majd szó. A legtöbb esetben az is jellemző volt, hogy a nők által szervezett mozgalmakban férfiak töltöttek be vezető szerepet.⁴⁹ Ez a szerepmegosztás azzal is összefüggésben áll, hogy a kiterjedtebb mozgalmakban általában több politikai erő is részt vett. Hasonlóképpen történt ez a budapesti esetben is, ahol a Szociáldemokrata Párt folyt bele a lakbérmozgalomba, 1910 novemberétől az V. kerületi pártszervezet tagjai rendszeresen gyűléseket szerveztek a lakók között.⁵⁰

SZTRÁJKBÓL MOZGALOM?

A partikuláris lakósztrájkokat több nagyváros esetében is sikerült kiterjedt, politikai reformokat követelő mozgalommá alakítani. A résztvevők első lépésben saját hálózatukat intézményesítették, „lakbérelenes” ligákat alakítottak. A kiterjedt együttműködést, közös fellépést azokban az esetekben sikerült a leghatékonyabban működtetni, illetve a leghosszabb ideig fenntartani, amikor a tüntetők együttműködtek az ügyüket felkaroló civil szervezetekkel és politikai pártokkal. Ez utóbbiak lakómozgalomba történő bekapcsolódásuktól cserébe nagyrészt tömegbázisuk növekedését remélték.⁵¹

A kínálkozó lehetőséget a Magyarországi Szociáldemokrata Párt is igyekezett kihasználni, és bekapcsolódni a házanként, alulról szerveződő akciókba. A szervezésben a párt a gyűlések hirdetésével, szónoklatok tartásával és rendszeres tudósítás útján vett részt, a *Népszava* visszatérően tudósított arról, ha valamilyik házban lakbérharc kezdődött. Nehéz megállapítani, hogy milyen arányban vállaltak ténylegesen szerepet az események lebonyolításában, az viszont tetten érhető, hogy a párt igyekezett felhasználni a lakbérfeszültség nyomán kitörő sztrájkokat saját támogatókörének kiszélesítésére.

A Szociáldemokrata Párt megpróbálta a külön-külön, bérházanként kialakuló aktivitást közös mederbe terelni, egységes tiltakozássá formálni. 1909-ben beadványt intézett a Fővárosi Tanácshoz a lakáskérdés ügyében, melyben a fővárosi bérházak építését, a magánépítkezések előremozdítását, illetve a lakbéremelés megszüntetését követelte.⁵² Egy évvel később tüntetést szervezett a magas lak-

⁴⁷ DeFilippis 2012: 474.

⁴⁸ Wood–Baer 2006: 870

⁴⁹ DeFilippis 2012: 474.

⁵⁰ *Népszava* 1910. november 30. 9.

⁵¹ Wood–Baer 2006: 861.

⁵² H. Kohut 1971.

bérek ellen. A párt tevékenysége a rendőrséget is érdekelte, amely valamennyi „szocialisztikus” jellegű szervezkedést, mozgalmat igyekezett szemmel tartani a városban. A megfigyelések eredményeit minden évben vaskos kötetben foglalták össze. Ennek köszönhetően a lakbérstrájkokkal és tüntetésekkel is részletesen foglalkoztak. Az 1910-es évről szóló jelentés részletesen tudósít a lakók mozgalmának egyes fázisairól és a Szociáldemokrata Párt közötti kapcsolatáról.⁵³ Értelemszerűen a tudósításban a rendészeti szempont játszik fő szerepet, az események elbeszéléssé formálása során a strájkokat a fennálló társadalmi rend és az ez elleni „izgatás” kettőségének kontextusában tárgyalja. Mivel az említett jelentés rögzítette a lakók között szétosztott szórólapok szövegét, a memorandumok, kérvények tartalmát, részletesen feljegyezte a felvonulások forгатókönyvét, így segítségével részletesebb képet alkothatunk a lakósztrájkok jellegéről.⁵⁴

Eszerint a Szociáldemokrata Párt tagjai már májusban hozzáálltak az augusztusban esedékes tüntetés megszervezéséhez. A bérkaszárnnyák lakóit kérdőívek kitöltésére biztatták, melyeken a lakás nagyságára, az ágyrajárok és ágyak számára, a lakbér és kereset viszonyára, valamint a házmesteri illeték mértékére is rákérdeztek. A *Népszava* hasábjain is buzdítottak a kérdőívek kitöltésére, illetve innen lehetett tájékozódni arról, hol lehet átvenni és leadni azokat.⁵⁵ A szórólap hátulján viszonylag hosszan meg is indokolták ennek szükségességét:

„Néhány testvéri szó a kiuzsorázott lakókhöz. Szerencsétlen, kiuzsorázott munkás-testvéreink! Budapesten mindenképpen nehéz és tűrhetetlen a szegény ember élete. De a legnagyobb csapás, amely bennünket súlyt [sic!], a szörnyű lakászsora. A háziurak kimarkolják zsebünkéből az utolsó fillért is. Koplalnunk és rongyoskodnunk kell gyermekeinkkel együtt, csak hogy a lakászsorások feneketlen pénzeszsákját tömheszük. És ráadásul többnyire szűk, egészségtelen lakást kapunk. Azt is meg kell osztanunk idegenekkel, szobabérlőkkel és ágyrajárok, mert a magunk erejéből nem bírjuk az iszonyú házbért megfizetni. A szűk, túlszűfolt lakásokban tönkre megy az egészségünk. Éhség és nyavalya pusztít bennünket és gyermekeinket. Ezt tovább nem tűrhetjük. Az állam és a város csak a gazdagokat hizlalja, csak a háziurak kedvét keresi, de mirajtunk nem segít. Segítsünk hát mi magunk magunkon. Készülődjünk a nagy lakósztrájkra!”⁵⁶

A felhívás a folytatásban a nagy lakósztrájk idejét a bizonytalan jövőbe helyezte, elővigyázatosan csak annyit írtak, „majd ha elegen leszünk együtt, akkor kimondjuk a harcztot”.⁵⁷ Ehhez képest meglehetősen rövid idő elteltével, július 31-én már gyűlést és felvonulást is terveztek. A gyülekezőhelyeket az V., VI., VII. és IX. kerület külső részein jelölték ki, a tömeg a Hunyadi téren talál-

⁵³ *A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1910. évben.*

⁵⁴ *A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1910. évben,* 34–35.

⁵⁵ *Népszava* 1910. július 29. 8.

⁵⁶ *A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1910. évben,* 36.

⁵⁷ *A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1910. évben,* 36.

kozott, innen a város reprezentatív útvonalainak érintésével, azaz az Andrássy út, a körút és a Rákóczi út mentén haladva vonultak, de nem a belvárost célozták meg, hanem a Garay téren tartottak egy rövid gyűlést, ahol a polgármesternek címzett memorandum szövegét ismertették. A rendőrség által készített beszámoló szerint a felvonuláson körülbelül 3300, míg a Garay téri gyűlésen 4000 ember vett részt, becslésük szerint egyharmaduk volt nő és gyermek.⁵⁸

Az esemény célját alapvetően a tarthatatlan lakáshelyzet javításában határozták meg. Követeléseik az említett memorandum alapján ismerhetőek meg.⁵⁹ Ebben arra kéri a főpolgármestert, hogy folytassa már meglévő kislakásépítő programját – mindez önmagában nem forradalmi program.⁶⁰ A kérések között még szerepelt, hogy az építkezéseket adókedvezményekkel segítse a főváros, illetve kérték a lakásbérleti jog szabályozását – ezek mind napirenden voltak már korábban is –, a tüntetők által megfogalmazott memorandum ezeknek az elveknek a hatékonyabb érvényesítését és a szabályozás, illetve az adókedvezmények mértékének kiterjesztését követelte. Az építkezések költségeinek csökkentése érdekében községi téglagyár létrehozását indítványozták, de kérték a közlekedés fejlesztését, illetve lakbéremelési moratóriumot is követeltek.⁶¹

A hétházbeli elhúzódo lakósztrájkok ürügyén 1910 őszén egy újabb felvonulást szerveztek, de ez már nem volt olyan átfogó jellegű, mint a nyári megmozdulás. A felvonulásra november 6-án, vasárnap került sor. A Hétház lakóinak ellenállásához a „Lepsik” ügyét is hozzákapcsolták. A „Lepsik” névvel illetett bérházak esetében a lakók követeléseit túlmutatták a bérleti díj rendezésén, ők a házak felújítását követelték az épületekben uralkodó rossz fizikai és egészségügyi viszonyok miatt. A *Népszava* híradása szerint a menetben kétezer tiltakozó vett részt,⁶² a rendőrségi jelentés háromszáz emberről szól, kiemelve, hogy közülük mindössze negyvenen élnek a Hétházban.⁶³ A *Népszava* tudósításai a tüntetések létszámát illetően a legtöbb esetben túlzónak tűnnek, jellemzően több ezer emberről számoltak be. A tüntetők, lakók ezreinek felvonultatása a riportokban az érintettek széles körének, a mozgalom kiterjedtségének képzetét sugallja.

A novemberi menet a városházára vonult, ahol a felvonulók közül kiválasztott küldöttség tagjai ismét memorandumot nyújtottak be, amelyet Bárczy István polgármester helyett Rózsavölgyi Gyula alpolgármester vett át. A memorandum szövegét mind a *Népszava*, mind az idézett rendőrségi jelentése rögzítette. A beadványban arra kérték a polgármestert, hogy képviselje érdekeiket a Takarékpénztár előtt. Utalást tettek korábbi kéréseikre, melynek azzal adtak újabb nyomatékot, hogy hangsúlyozták, helyzetük azóta sokat romlott, a konfliktus is tovább mélyült:

⁵⁸ *A magyarországi szociálistikus munkásmozgalmak az 1910. évben*, 41.

⁵⁹ *Népszava* 1910. augusztus 2. 3–4.

⁶⁰ A témához lásd Umbrai 2008: 73–146.

⁶¹ *A magyarországi szociálistikus munkásmozgalmak az 1910. évben*, 41–43.

⁶² *Népszava* 1910. november 8. 8.

⁶³ *A magyarországi szociálistikus munkásmozgalmak az 1910. évben*, 51.

„Az egyre ismétlődő kilakoltatások folytán a Hétházban egy-egy lakásban húsz-húszöt ember él most együtt, akik behurcolkodtak egymás lakásába. A lakók ebbe is belenyugodnának. De ha a bank igazgatósága tovább folytatja az erőszakosságokat és a kilakoltatásokat, féltő, hogy a lakók kétségbeejtő tettekre kényszerülnek.”⁶⁴

A kialakult helyzet embertelenségére utaló érvelés, illetve a fenyegetőzés jól jelzi a feszültségeket. Mindezzel együtt itt már nem egy, akár az egész városra kiterjedő, közös fellépést szerveztek meg, hanem az eseti probléma megoldásáért vonultak fel.

A fentiekből látszik, hogy a Szociáldemokrata Párt tett ugyan kísérletet arra, hogy a bérházanként kialakult sztrájkokat mozgalommá alakítsa, és bár az egyes épületekben kialakult tiltakozásokat támogatták, a júliusi felvonuláson kívül egyéb, közös megmozdulást nem szerveztek, az egyes házak lakói továbbra is partikulárisan képviselték érdekeiket. A Szociáldemokrata Párt szempontjából a lakásügy felkarolása – megfelelő politikai képviselet hiányában – sokkal inkább a bázisépítés, mint egy komplex lakáspolitikai koncepció megvalósítása lehetett. Bár 1907-ben készítették politikai tervezetet a lakáskérdésre vonatkozóan, az első átfogó programjuk megoldására az első világháború után, az 1920-as évek elején került csak sor.⁶⁵

A HÉTHÁZ MINT KÖZBIZTONSÁGI PROBLÉMA

Október folyamán rendszeressé váltak a kilakoltatási kísérletek. A lakók ellenálltak a rendőrökkel kísért házgondnoknak, bútorikat már korábban máshova szállították, megelőzve ezzel, hogy a házmester ezt zálogként lefoglalhassa az elmaradt lakbér fejében, ők maguk sem tartózkodtak a lakásban, mikor megérkeztek a költöztetők. A tudósítások szerint a végrehajtás több esetben a költöztető munkások ellenállásán hiúsult meg, akik nem voltak hajlandóak elvinni a bútorokat. Azokat, akiket sikerült eltávolítani a lakásaikból, a szomszédos Jancsics-rétre telepítették, de éjszaka visszaköltöztek valamelyik hétházbeli társuk lakásába, vagy a lépcsőházban húzták meg magukat. A lakások ennek következtében egyre zsúfoltabbá váltak.⁶⁶

November elejétől a feszült helyzetet rendészeti úton próbálták megoldani, a szervezők és az erőszakkal vádolt bérlők letartóztatásával terveztek véget vetni a sztrájkoknak. A *Népszavában* november első heteiben sűrűn követték egymást a sztrájkoló lakók és a rendőrség összetűzéseiről tudósító riportok. Ugyanakkor a rendőrség a bojkott első napjai óta jelen volt a Hétháznál, kezdetben az épület megrongálása miatt avatkoztak be: ablaktörés, a mosdó ajtajának feltö-

⁶⁴ *Népszava* 1910. november 8. 9.

⁶⁵ Varsányi 2011: 92–96.

⁶⁶ *Népszava* 1910. október 29. 8; *Népszava* 1910. november 6. 9–10; *Budapesti Hírlap* 1910. november 1. 12; *Pesti Napló* 1910. november 1. 12; *Pesti Napló* 1910. november 29. 9–10.

rése miatt indítottak kihágási eljárást. A *Népszava* ezeket a bűntényeket rendre „agent-provokatóröknek” tulajdonította, akik a rongálásokkal akarták meghiúsítani a sztrájk sikerességét. A nyár folyamán komolyabb konfliktusra is sor került. A *Pesti Napló* tudósított arról, hogy három család nem akart részt venni a bojkottban, őket a többi lakó szó szerint elüldözte a házból:

„Schwartz István és Kiss Lajos nem is bírták sokáig a szörnyű szekatúrát és még június végén megszöktek a Hétházból. Éjszaka idején összecsomagolták bútorukat és elköltöztek egészen más vidékre, hogy nyugalmat találjanak.”⁶⁷

Ősszel új lakók beköltözése során volt szükség a rendőrök közbelépésére. A házba érkező család bútorait a hétházbeli lakók ledobálták a kocsiról, erőszakkal visszafordították az új jövevényeket, akik végül rendőri kíséret mellett tudtak csak beköltözni albérletükbe.⁶⁸ További két család beköltözéséhez szintén rendőrségi felügyeletre volt szükség.⁶⁹ A házon belüli konfliktusok novemberre állandósultak. Az egyik házmester és a lakók közötti ellentét egyre feszültebb lett, amit a *Népszava* túlzónak tűnő drámaisággal tárgyalt:

„Péntek délután a Váci-út 114. számú házban Wagner kiállt a második emelet folyosójára és onnan szidalmazta a lakókat minden ok nélkül, csakhogy provokáljon. Persze, hogy minden asszony – a férfiak munkában voltak – kitódult lakása elé és persze, hogy visszafelelték Wagnernek, aki erre baltát fogott és közéjük hajította. A balta – szerencsére – célt tévesztett és a falba fúródott, mire Wagner kést és revolvert rántott elő, azzal támadt az asszonyokra.”⁷⁰

Az összetűzés hírére a rendőrök körbevették a házat, lezárták az épületet. A házmesterek elleni ellenszenvet fokozta, hogy a kilakoltatásokhoz, a bérek beszedéséhez rendszeresen rendőri kísérettel érkeztek. Tesszárík Antalt, a Váci út 112. számú épület házmesterét azzal is megvádolták, hogy betört a lakásokba, amikor a bérlők nem voltak otthon. A *Népszavában* mint megfogható ellenséget, őt okolták az állandó rendőri jelenlétért és a letartóztatásokért is.⁷¹

A jelek szerint a Hétház lakóinak szolidaritása nem volt annyira egységes, mint ahogyan azt a *Népszava* hasábjain hangoztatták, hiszen a bojkottban nem minden lakó vett részt. Azok a bérlők, akik passzívak maradtak a sztrájkok során, és befizették a lakbért, többször is összeütközésbe kerültek a tüntetőkkel: „A Váci-út 112. szám alatt az egyik »hivatalos lakó«, egy asszony addig inzultálta a lakókat, amíg őket tettlegességre kényszerítette. A tettlegességet

⁶⁷ *Pesti Napló* 1910. augusztus 2. 11.

⁶⁸ *Pesti Napló* 1910. november 1. 12; Budapesti Hírlap 1910. november 1. 12.

⁶⁹ *Népszava* 1910. november 1. 10.

⁷⁰ *Népszava* 1910. november 6. 9–10.

⁷¹ *Népszava* 1910. november 18. 9; *Népszava* 1910. november 4. 8.

mi sem helyeseljük, de meg tudjuk érteni.”⁷² A bojkottól tartózkodó bérlőket a *Népszava*ban a bank által felbérelt „hivatalos lakónak” minősítették, akik minden eszközt bevetnek a mozgalom hátráltatása érdekében. Egy asszonyt azzal is megvádoltak, hogy betörte saját ablakát, csak hogy kivonuljon a rendőrség a házhoz.⁷³

Boda Dezső főkapitány a bojkott eseményeit összegző jelentésekben általában a saját szerepét igyekezett tisztázni, hangsúlyozva, hogy a rendőrség a lakók sztrájkjával szemben tartózkodó álláspontra helyezkedett, csak akkor avatkozott be az eseményekbe, mikor a konfliktus erőszakká fajult:

„Izgatásuk most már terrorizmussá fejlődött, a házban visszamaradt békés lakókat s családjukat insultálták, sőt tetteleg is bántalmazták úgy, hogy a nyugalomra vágyó lakók egy küldöttsége járt a kapitányságnál november hó elején, kérve a hatósági intézkedést és beavatkozást a rend és nyugalom helyreállítására.”⁷⁴

A Hétház tulajdonosa, a Fővárosi Takarékpénztár, szintén azzal indokolta a kilakoltatások szükségességét, hogy a sztrájkoló lakók veszélyeztették a többiek nyugalomát. Az említett bérlők többször kérték a nyugalom helyreállítását, kérésüknek eleget téve indították meg az eljárásokat.⁷⁵

A GÖMB UTCA HAJLÉKTALANJAI

Az eredménytelen kilakoltatások sorozatának végül a rendőrség erőteljes fellépéssel vetett véget. November 28-án a Hétház előtt hat költöztető kocsit jelent meg, a bírósági végrehajtót húsz gyalogos rendőr támogatta. Az eljárás könyörtelenségére ez esetben a *Népszava* mellett egyéb lapok, köztük a *Budapesti Hírlap* is rámutatott:

„Hasztalan volt sírás, könyörgés, fenyegetőzés, átkozódás, gyermekek és asszonyok jajveszékése. A törvény szava mindennél erősebb, amikor a hatalom fegyveres emberei szereznek érvényt számára. Hiába támadták meg a napszámosokat, hiába verték meg a kocsisokat az elkeseredett lakók, a rendőrök még vér árán is rendet teremtettek. Karddal rohantak neki az ellenszegülő tábornak és egy asszony fején hatalmas sebet ejtettek.”⁷⁶

Az idézett nézőpont a kiköltöztetett lakókat az erőszakos magatartásforma miatt sem ítélte el, áldozatszerepük ezt önvédelemmé minősítette. Szintén a vik-

⁷² *Népszava* 1910. október 12. 9.

⁷³ *Népszava* 1910. október 29. 8.

⁷⁴ *A Budapesti Fő- és Székvárosi Magyar Királyi Rendőrség működése* 1910. 61.

⁷⁵ *Pesti Napló* 1910. december 1. 1.

⁷⁶ *Budapesti Hírlap* 1910. november 29. 13.

1. kép. A Hétház kilakoltatott lakói (Népszava 1910. november 30. 8.)

timizációt nyomatékosítja, hogy a beszámoló szereplői nők és gyerekek: az őket erőszakosan kilakoltató férfiak többszörös előnyben vannak hozzájuk képest, mert ők birtokolják a hivatalos hatalmat, amely fegyverhasználatra is feljogosítja őket, illetve fizikai erejükkel szemben is hasztalan a nők és a gyermekek védekezése.

A fellépés eredménye tömeges kilakoltatás volt, bár az érintettek pontos számának meghatározása akadályokba ütközik, valamennyi híradás szerint körülbelül 30 család volt érintett az ügyben. A kilakoltatott emberek csoportja a Hétház közelében, a Gömb utcában található Jancsics-réten táborozott le.

A „Hétház hajléktalanjainak” helyzetét illetően valamennyi vizsgált lap együttérzést és szánalmat fejezett ki, a bojkottban beállt fordulat a nézőpont megváltoztatását idézte elő. Míg a korábbi hírek a lakók erőszakoskodásairól, „macskazenélő” társaságról szóltak, addig a kilakoltatás után a híradások szereplői „télvíz idején hajléktalanná lett szerencsétlen emberek” lettek.⁷⁷ Leginkább az a tény váltott ki döbbenetet, hogy a téli hidegben nők és gyermekek kényszerültek a szabad ég alá, a hajléktalanná vált bérlők helyzetéről szóló valamennyi tudósítás ezt a két tényezőt hangsúlyozta. Éjszaka az emberek a szalmával leszórt földre feküdtek, és a magukkal vitt bútorokból próbáltak menedéket építeni a hideg ellen. A hatóságok egy közeli iskola tornatermét jelölték ki számukra, a terem azonban szűkösnek bizonyult ahhoz, hogy valamennyien elférjenek benne, még a nők és a gyermekek számára sem jutott elég hely.⁷⁸

⁷⁷ *Pesti Napló* 1910. november 29. 9.

⁷⁸ *Pesti Napló* 1910. november 30. 8.

A lapok bírálták a végrehajtókat, a rendőrséget, a fővárost, amiért nem tudtak úrrá lenni a helyzeten. A hatóságok és a szociálpolitika eredménytelenségének kritikája mellett a Szociáldemokrata Párt felelősségre vonása szintén megjelent:

„Igen furcsán viselkedik a Szociáldemokrata párt, amelynek pedig nagy része van abban, hogy lakás nélkül maradtak a Hétházból kitessekelt famíliák. A párt vezeti, irányítja ma is a lakómozgalmat, itt-ott szélsőségekbe is kergeti a tömeget, és amikor a ballépés következményei fejükre zúdulnak a szerencsétlen embereknek, akkor magukra hagyja őket nagy tehetetlenségükben.”⁷⁹

A Gömb utcai réten az V. kerületi pártszervezet tagjai rendszeresen tartottak gyűléseket. Ezek meglehetősen demagóg jellegűek voltak:

„Silberstein elvtárs után Varga Pál elvtárs lépett az emelvényre, kezében egy hathetes csecsemőt tartott és bemutatta a tömegnek: – Így ismeri meg az életet a proletár gyermeke a mai társadalmi rendben ez a sors jut a szegény ember gyermekének. Magukból kikelve, elkeseredéstől, fájdalomtól eltorzult arccal kiáltoztak a gyűlés résztvevői: – Le kell rombolni a mai társadalmat!”⁸⁰

A családokat magánszemélyek támogatták adományaikkal: élelmet, fát és pénzt is vittek a téren élő emberek megsegítésére, egy háztulajdonos felajánlotta, hogy 70-80 ember számára biztosít szállást.⁸¹ A fővárosi tanács a kilakoltatott családoknak a már említett Aréna út és Lehel út kereszteződésében épülő iskola teremtését ajánlotta fel, néhány nappal később barakkalakásokban is lehetőséget teremtettek az elszállásolásukra. A Hétházból kilakoltatott emberek azonban nem fogadták el ezeket az ajánlatokat. A *Népszavában* közölt cikkek mind az iskolaépületben felajánlott szállásról, mind a szükségalakásokról negatívan nyilatkoztak, az érintettek vonakodását a felajánlott megoldások méltatlanságával és átmeneti jellegével indokolták.⁸²

A megoldási javaslatok visszautasítása kérdéseket vetett fel, az újságírók nem értették, miért választják a hajléktalan családok a hideg őszi éjszakát az átmeneti szállások helyett. Kezdetben ezt az összetartozás jeleként értelmezték, néhány nap leforgása alatt azonban megváltozott a Gömb utcai hajléktalanok megítélése:

„Még mindig tart a Hétház lakóinak a sztrájkja, de az általános részvét, amely a kilakoltatás után oly spontán nyilvánult meg, teljesen megszűnt. A közönség tudja már, hogy ez a sztrájk nem egyéb, mint a szociáldemokrata párt által rendezett »nyomor-tüntetés«”.⁸³

⁷⁹ *Pesti Napló* 1910. november 30. 7.

⁸⁰ *Népszava* 1910. november 30. 9.

⁸¹ *Budapesti Hírlap* 1910. november 30. 9.

⁸² *Népszava* 1910. december 30. 7.

⁸³ *Pesti Napló* 1910. december 2. 13.

A fordulatot egyrészt a szállásajánlatok visszautasítása, másrészt a miniszterelnök, Khuen-Héderváry Károly nyilatkozata váltotta ki. A miniszterelnököt a rendőrség részletesen tájékoztatta a Jancsics-réten uralkodó állapotokról, illetve azok sajátos interpretációjáról. Eszerint a réten élő embereknek módjukban állt volna megfizetni a lakbért, a sztrájkvezetők rábeszélésére szüntették meg a fizetést. Azáltal, hogy elutasították a számukra felajánlott átmeneti szállásokat, visszaéltek a segíteni szándékozó adományozók lelkiismeretével. A jelentés szerint a Jancsics-réten tartózkodó emberek az adományokból jelentős bevételre tettek szert, a férfiak már nem jártak ezentúl dolgozni, helyette a kocsmában töltötték napjaikat. Eszerint a réten tartózkodó férfiak közül nem mindenki a kilakoltatás következtében került oda. Többen közülük csak nappal vannak a Gömb utcában, átveszik a jótékony emberek adományait, éjszaka visszatérnek otthonaikba.⁸⁴ A hajléktalanság állapotát nyomásgyakorló eszközként használják fel, amit bizonyít, hogy bútoraikat már korábban elszállították, csak a régi, kopott tárgyakat vitték magukkal a Jancsics-rétre. A lapok kifogásolták a társadalom lelkiismeretével való visszaélést, emellett felelőtlennek minősítették a „tüntető nyomor” stratégiáját:

„És ha csak arról volna szó, hogy munkában edzett, pörölyöktől megacélosodott karok, erős férfiak állanak ki a porondra, még talán volna valami tiszteletreméltó, sőt imponáló megnyilatkozás ebben a különös háborúban. De tüdővész asszonyokat, ragályos betegségben vergődő, gyilkos lázban fetrengő, szerencsétlen gyermekeket kitenni a novembervégi éjszakák dermesztő hidegének, nem csak hogy oktalanság, de merénylet – a család ellen.”⁸⁵

A rendelkezésre álló források alapján nem áll módunkban feltárni az egyes emberek motivációját, nem tudjuk megállapítani, hogy az érintettek hogyan értékelték saját helyzetüket. A lapok valamennyi hajléktalanná vált embert egy csoport tagjaként kezeltek, mely kollektív véleménnyel, cselekvési stratégiával rendelkezett, nem merült fel a véleménykülönbség lehetősége. A házbojkott-mozgalmak kontextusa, azaz a fővárosi lakáshelyzet arra enged következtetni, hogy a közös fellépésen kívül nem állt a lakhatási krízissel küzdő emberek rendelkezésére egyéb hatékony eszköz helyzetük javításához. A Hétházban megkezdett tüntetést a magas árak és a rossz életkörülmények megváltoztatásáért folytatták, a felajánlott feltételek elfogadásával a korábbi tiltakozások eredménytelenné váltak volna. A Gömb utcában kialakult helyzet a tömeges szegénység látványos megnyilvánulása volt, ami újabb alkalmat teremtett nyomásgyakorlás alkalmazására is. A *Budapesti Hírlap* és a *Népszava* egyaránt tudósított a kilakoltatott emberek azon szándékáról, miszerint fényképet készítenek helyzetükről, és azt külföldi hatóságokhoz juttatják el.⁸⁶ A *Népszava* a fényképfelvételt és az angol miniszterelnöknek címzett levelet is közölte. Ebben arra kéri a miniszterelnö-

⁸⁴ *A magyarországi szociálistikus munkásmozgalmak az 1910. évben.* 52.

⁸⁵ *Pesti Napló* 1910. december 1. 07.

⁸⁶ *Budapesti Hírlap* 1910. november 30. 9; *Népszava* 1910. november 30. 8.

köt, hogy fogadja be a Jancsics-rét hajléktalanjait, akik rendes, dolgozni vágyó emberek, a magyar főváros mégis sorsukra hagyta őket.⁸⁷ A levelet egy Amerikából hazatért társuk angolra fordította, a képen a lakók csoportja és a rét szélére felhalmozott bútoraik látszanak.

Az ügy végül meglehetősen gyorsan lezárult, a Jancsics-réten csoportosuló családok többsége három-négy napon belül végül mégiscsak elfogadta az átmeneti szállást, vagy egyénileg keresett új lakhatási lehetőséget magának. A *Népszava* cikkei szerint a bojkott továbbra is folytatódott, de már csak az új lakókat a hétházbeli lakások elkerülésére felszólító üzenetekről számoltak be. A többi lap a Jancsics-réten élő emberek helyzetét politikai agitációnak minősítette, s a későbbiekben már csak egy-egy hírben tértek vissza a Hétház ügyére, melyek a szervezők ellen folyó perekről tudósítottak.

* * *

A Hétházban zajló tiltakozás több szempontból is kiemelkedett a városban történő hasonló események közül: egyrészt sokáig, több mint fél éven át tartott a huzavona, amely hónapokon át napirenden tartotta a lakásügy kérdését. Ráadásul a hétházbeli viszonyok magukba sűrítették a nagyvárosi lakáshelyzet valamennyi negatívumát. Maga az épület is egy tipikus, kívülről börtönszerűnek tűnő bércaszárnya volt, az ügy fordulatai révén pedig a lakáskriszis valamennyi szegmense összekapcsolódott: a lapok tárgyalták a rossz lakhatási körülményeket, a zsúfoltság kérdését, a magas béreket, a kilakoltatások veszélyét, majd novemberben az utcán élő emberek ügyét. Bár kétségkívül ez az utóbbi állapot volt az, ami a legnagyobb figyelmet és egyúttal felháborodást is kiváltotta, a Hétház ügyén keresztül jól látszott, hogy ezek a problémák milyen szorosan kapcsolódnak egymáshoz, rámutatott az al- és ágybérletben élők helyzetére, arra, hogy a bérlői státusz korántsem jelentett biztos lakhatási helyzetet. Hiszen a bérek emelése könnyedén veszélyeztethette ezt a pozíciót – nem véletlen, hogy már az a tény megindította a lakók mozgolódását, hogy a tulajdonos nem volt hajlandó írásba foglalni az emelés ellen tett ígéretét. A lakbérharcok ezt a kérdést az elégtelen lakásviszonyokkal is összekapcsolták, ezt az összetett problémakört a házbér, illetve a lakásuzsora fogalmába sűrítették.⁸⁸

A tüntető lakókkal szemben megnyilvánuló együttérzést azonban az események átpolitizálódása akadályozta. A november végén végrehajtott kilakoltatás részvétet keltett, erre a napilapok együttérző beszámolóin túl a civilek adományai is utalnak. Mikor azonban a rendőrség jelentése alapján felmerült a gyanú, hogy az érintettek helyzetüket nyomásgyakorlás céljára használják fel, a Gömb utcai hajléktalanok áldozatokból csalókká váltak, akik manipulatív módon viszaélnek a társadalom lelkiismeretével. Rendészeti szempontból tehát a legélesebb kritika a szociáldemokrata agitációt érte, annak ellenére, hogy konkrét fizi-

⁸⁷ *Népszava* 1910. november 30. 8.

⁸⁸ Példaként lásd *Pesti Hírlap* 1910. november 30. 1; *Népszava* 1910. augusztus 2. 3–4.

kai erőszakra is sor került a házakban. A Gömb utcára kilakoltatott családokkal szembeni részvét az után fordult az ellenkezőjére, miután hangsúlyozásra került, hogy a Szociáldemokrata Párt buzdítására nem fogadják el a felajánlott szállásokat. Eddig a diskurzusban bekövetkezett fordulópontig a lakókat áldozatoknak tekintették, azután viszont, hogy nem fogadták el a felajánlott eseti segítséget, hanem tüntetőleg a szabad ég alatt maradtak, már provokatőröknek tartották őket, akik politikai okok miatt visszaélnék a társadalom nagylelkűségével.

Budapesten a bérlők megmozdulásai ellentmondásos légkörben alakultak ki: a lakósztrájkok, tiltakozó akciók pont akkor öltöttek nagyobb méreteket, amikor Bárczy István vezetésével éppen megkezdődött a kislakás- és szükséglakás-építő program. Természetesen ez nem segített rögtön a bizonytalan lakáskörülmények között élők helyzetén, hiszen a tervezett építkezések még kezdeti fázisban tartottak (sőt, az építőmunkások sztrájkja miatt éppen szüneteltek), viszont politikai követeléseik – amelyek lényegében nem sokban mutattak túl Bárczy programján, csak a tüntetésekhez valamivel intenzívebb formában fogalmazták meg őket⁸⁹ – nem jelentettek újdonságot, a városvezetés korábban már foglalkozott ezekkel. További kérdéseket vet fel, hogy mennyiben volt hosszabb távon hatása ezeknek a sztrájkoknak akár a közvélemény, akár a politikai aktorok esetében. Az első világháború ideje alatt, illetve az azt követő években ugyanis a lakásügy további problémákkal vált terheltté. Már nemcsak a munkások ügyeként kezelték, hanem az otthon maradt családtagok, a frontról hazatérő katonák, illetve az elcsatolt országrészekről érkező menekültek révén a hajléktalanság kérdése egészen más dimenziókat öltött, amely problémákra válaszul vezették be a hatóságok a kötött lakásgazdálkodást.⁹⁰

FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

XV.37.c. Telekkönyvi és ingatlannyilvántartási iratok gyűjteménye. Pesti telekkönyvi betétek.

XV.17.d.329. Építési ügyosztályok tervtára.

Az Építési Ipar, 1882.

Budapesti Hírlap, 1910.

Fővárosi Közlöny, 1894.

Népszava, 1910.

Pesti Hírlap, 1910.

Pesti Napló, 1910.

⁸⁹ A témához lásd Umbrai 2008: 73–146.

⁹⁰ Oláh 2010: 146–162.

